

CATALUNYA, UN PROCÉS D'EMANCIPACIÓ

[**JOSEP-MARIA TERRICABRAS**, catedràtic emèrit de la Universitat de Girona]

Molts dels Estats de la Unió Europea són petits. Catalunya pertany al grup de les nacions mitjanes. Té història, llengua, cultura, art, costums i tradicions pròpies. Com va dir l'historiador Pierre Vilar, "els Pirineus són refugi i corredor". D'aquí ve que Catalunya hagi estat sempre una comunitat plural amb gran capacitat d'integració. El seu projecte social i polític, amb arrels profundes en la seva pròpia història mil·lenària, ha estat sempre un projecte d'un futur millor per a tothom, un futur d'integració, benestar, cultura, justícia i llibertat.

L'anomenat "procés català" és una experiència col·lectiva de presa de consciència, d'autoafirmació i de participació democràtica per a tota la població. Després de la derrota militar de 1714 per la qüestió de la successió en el tron d'Espanya, les expressions de catalanitat foren reprimides però no van poder ser suprimides, de manera que, a la segona meitat del segle XIX, hi va haver un renaixement cultural i lingüístic a Catalunya, seguit del ressorgiment del catalanisme polític, que van donar els seus fruits amb la creació de la II República Espanyola i l'aprovació d'un Estatut d'Autonomia per a Catalunya.

La terrible Guerra d'Espanya va donar pas a una també sagnant postguerra. Durant quasi quaranta anys, Franco va instal·lar una ferma i repressiva estructura central espanyola. Després de la mort del dictador, el 1975, l'anomenada "transició", que no ha transitat cap enlloc sinó només a perpetuar-se, ha manifestat alguns girs inevitables cap a la democratització de determinades estructures, però no de totes. La creació constitucional de les Autonomies a Espanya ha endolcit en part els aspectes més aspres i més irritants de la relació amb l'Estat central. Algunes d'aquestes Autonomies hi tenen poques dificultats, perquè no són sinó una mena d'elongació de la seva presència. La creació de disset Autonomies va ser gairebé una sorpresa per a catorze d'elles, que n'haurien tingut prou amb una simple cessió de gestió administrativa. La Constitució les va crear ("nacionalitats i regions") per esborrar les tres úniques entitats nacionals procedents de la II República (1931-1939): Catalunya, Euskalherria i Galícia. Fou el que es va anomenar "cafè per tothom", en el que Andalusia va voler tenir de manera immediata un lloc al costat de les nacionalitats històriques.

Després d'un brevíssim període inicial amb certes garanties, el cop d'Estat de 1981

va significar un retorn a la centralització. Són innombrables els traspassos de competències previstos en els primers Estatuts d'Autonomia que, després de tants anys, encara no s'han dut a terme. Són innombrables les interpretacions restrictives per a Catalunya que el Tribunal Constitucional espanyol ha anat promovent en casos conflictius. És realment inaudit que a finals d'octubre de 2017 fos acceptada l'aplicació al Principat de Catalunya de l'article 155 de la Constitució, de dubtosa constitucionalitat, i que mai s'havia pensat en els termes aplicats avui per part dels seus legisladors originaris. D'aquesta manera, la Generalitat de Catalunya va perdre les seves atribucions, recuperades mesos després, però només en part, ja que la vigilància extrema a que s'han vist sotmeses la hisenda i la tasca diària del seu Govern, així com la tasca diària del seu Parlament, han convertit la Generalitat en un organisme clarament subaltern.

El fet que, davant del terrible i globalitzador coronavirus, el Govern d'Espanya hagi declarat l'"Estat d'Alarma" i l'hagi interpretat de forma absolutament centralista, buidant de qualsevol capacitat de decisió les Comunitats Autònomes, convertint-lo en l'aplicació de l'article 155 a tot Espanya, indica prou el grau d'importància constitucional que concedeix a les Autonomies. Perquè hauria pogut exercir el seu poder *coordinant* els poders constitucionals existents, no pas suplantant-los.

És important tenir en compte que, malgrat tot, malgrat la fèrria estructura central espanyola, fermament instal·lada amb Franco i en cap cas desmuntada després de Franco, els catalans han augmentat, pas a pas, les seves ànsies d'autogestió, la seva autoconsciència com a nació, la seva autoafirmació en la llibertat. El que li manca a Catalunya és, justament, autosuficiència. Mantenir aquesta situació d'insuficiència i, si fos possible, augmentar-la, és el propòsit del centralisme espanyol, que proclama satisfet que Catalunya és terra pròpia i de gran interès, però que cau -de manera paradoxal o exemplar?- en una relació impròpia amb Catalunya, perquè alhora que la necessita, la tracta de forma més o menys indiferent, com a semiestrangeria, com si un tracte d'aquesta mena pogués ser un estímul per a l'acostament i l'acceptació dels catalans.

Quan el primer d'octubre de 2017 es va dur a terme el referèndum d'independència convocat pel govern català, es va produir un esclat d'acció col·lectiva emancipadora: no va ser només un acte del Govern, ni només del Parlament, sinó també d'entitats, grups, sectors i ciutadans individuals que van proclamar la seva voluntat de manifestar la seva opinió i la seva decisió democràtica més enllà de qualsevol restricció o limitació legal. El "procés" va quedar inicialment frustrat per la duresa i la brutalitat d'un Estat espanyol que afirma, de forma expressa i literal, a

través dels seus governs, dels seus jutges, de les seves forces de l'ordre, dels seus banquers i grans empresaris, que la unitat d'Espanya és més important, més fonamental i bàsica, que la convivència i les ànsies de llibertat dels seus propis ciutadans, és a dir, que la idea política, ideològica i conjuntural de la unitat és més important que la voluntat dels ciutadans d'exercir la democràcia en llibertat. Perquè del que es tracta és que els ciutadans puguin decidir sobre aquesta unitat, sense que els sigui imposada, i menys encara per la força.

Es mostra amb claredat, doncs, que els poders efectius de l'Estat estan en contra de la voluntat catalana. Tampoc no sabem quin tant per cent de catalans estan a favor de la independència, tot i que en les eleccions celebrades des de 2012 les forces independentistes han guanyat sempre en el Parlament per majoria absoluta. Això semblaria indicar ja força, o molt. Però tot seria més transparent, fins i tot estaria més d'acord amb les normes convencionals, si poguéssim comptar a través dels vots quants estem en una posició o altra, per acceptar democràticament el resultat. És en aquest sentit que es va convocar el referèndum, no pas per proclamar directament la independència, sinó per saber si Catalunya estava disposada a posar-se en condicions de dur a terme, a concretar, la independència. Una cosa que sembla absolutament democràtica i raonable.

Coincideixo amb els meus amics quan, a pesar de la intervenció brutal de la policia espanyola, ens podem referir amb raó al resultat positiu obtingut en el referèndum de 2017. Però en dissenteixo quan afirmen que aquell dia es va "proclamar" la independència, sense fer una distinció que em sembla extremadament important entre "declarar" i "proclamar". El que vam fer aquell dia, i aquesta és la seva importància, és *declarar* la independència, és a dir, declarar la nostra voluntat política, la nostra resolució democràtica, de dur-la a terme. Vist que ho vam fer per camins pacífics i democràtics, i no després d'una contesa bèl·lica, aquesta resolució declarada demanava temps per tal de ser implementada, necessitava preparació, assumpció de competències, empoderament popular i institucional. Potser al cap d'alguns mesos o d'un parell d'anys és quan la declaració es podria convertir en proclamació, que consisteix a fer visible que el país ja és independent, reconegut i confirmat internacionalment. En un acte solemne es recordaria la declaració i es celebraria la proclamació.

En el procés català hem comprovat un cop més, tal i com es va poder comprovar anteriorment a Amèrica Llatina i a totes les antigues colònies espanyoles, que l'Estat farà tot el possible, fins i tot allò indesitjable, perquè aquesta declaració no tingui cap efecte. Si ens ho mirem en perspectiva històrica, advertirem que

Catalunya tindrà més dificultats en el seu objectiu –tot i les moltes que han tingut i han sofert els altres- perquè es tracta d'un territori que no és lluny de la metròpoli, sinó que és, geofísicament, un territori i un mercat “interior”. D'aquí que Catalunya pugui ser controlada més fàcilment: amb polítics, jutges, policies i altres poders afins a l'Estat, que no han pas d'adoptar mesures ocasionals i extraordinàries, perquè ja gestionen la situació des del propi terreny. L'Estat només ha d'assentar bé, reforçar bé i compensar adequadament els seus poders propis i els afins, que ja estan instal·lats a Catalunya.

D'aquests poders centralistes i absorcionistes de l'Estat no se'n pot pas esperar, després de més de cinc cents anys, que acceptin fàcilment que un dels seus territoris pugui tenir veu pròpia i vulgui decidir per si mateix. Encara menys quan encara defensen idees tan extravagants –absolutament contràries a la historiografia seriosa- com que Espanya ja estava unificada amb els Reis Catòlics, o quan continuen defensant –amb una veu cada cop menys alta- que el “descobriment” va ser una empresa pacífica amb beneficiosos efectes culturals i religiosos per a Amèrica. Poca cosa es podria esperar, doncs, en flexibilitat i comprensió democràtica, d'uns poders de l'Estat que s'han comportat com ho van fer el primer d'octubre i que s'hi segueixen comportant amb una ceguesa pertinaç. En canvi, penso que, particularment a partir del moment àlgid del primer d'octubre de 2017, sí que es podia esperar alguna cosa –no calia que fos gaire- d'altres actors que haurien d'haver reaccionat defensant la voluntat popular i els valors democràtics: faig referència als intel·lectuals i als defensors de l'esquerra a Espanya i a la Unió Europea.

Per descomptat, ha estat absolutament clamorós el silenci ensordidor de molts intel·lectuals, artistes i periodistes espanyols (no pas tots, però gairebé), que en altres ocasions han protestat amb força contra posicions més o menys feixistes, de dretes o d'esquerreres, i que ara s'han mantingut al marge, com si la protesta catalana no tingués res a veure amb ells. El seu posicionament fins fa ben poc era bo. Amb el seu silenci semblaria que, o bé s'han tornat sords al soroll de porres i sabres, o bé han decidit mantenir els seus llocs i els seus petits privilegis. Perquè la lluita és dura, implacable, i el que es mogui no sortirà a la fotografia, qui surti del guió no renovarà el contracte. Veig amb satisfacció, no ho negaré pas, que molts d'ells se segueixen manifestant per algunes causes nobles. Per entendre que la causa catalana no és mereixedora d'estar entre elles, em dic a mi mateix que segurament accepten que la unitat d'Espanya és la més noble de totes les causes, que ha de ser defensada amb tots els mitjans i contra tots els valors, encara que

sigui contra els valors de la democràcia i la llibertat.

Em sembla que alguns d'aquests passius, que sembla que podrien però no volen, encara no s'han adonat que el procés català s'ha anat movent d'un procés per l'autodeterminació pròpia a un procés per la ruptura global, convertint-se així en un procés al règim espanyol del 78, un règim que va néixer de la dictadura i que ha mirat de servir-ne tot el que ha pogut. Després d'una dictadura, l'única sortida democràtica era la ruptura que no es va emprendre. En organitzar una reforma (la "Ley para la Reforma Política"), ja s'indicava que simplement el que es volia era reformar, és a dir, donar una altra forma, al règim anterior, sense enderrocar-lo, sense trencar-lo de veritat. Està clar que fou així. Si no, com s'explica que el Cap de l'Estat proposat per Franco no fos sotmès a un referèndum, com es va fer, per exemple, a Grècia? Com s'explica que el poder judicial i la policia no fossin transformats de dalt a baix, i que es pogués seguir amb el model antic, malgrat que en algun cas se'n canviés el nom (per exemple, el "Tribunal de Orden Público" va passar a ser "Audiència Nacional" amb els mateixos encàrrecs d'excepcionalitat jurídica)?

És fonamental entendre això: el procés català és el primer intent de posar en escac una transició que no ha estat transitòria sinó permanent i un règim que ha acabat per aposentar-se amb el beneplàcit internacional. Perquè aquest procés posa en qüestió la mateixa noció de democràcia i de llibertats tal i com s'entenen a Espanya. És clar que, nominalment, Espanya és una democràcia, senzillament perquè fa servir les mateixes paraules del diccionari que es fan servir en altres països del món. Però amb les mateixes paraules poden designar-se realitats molt disperses. També Franco defensava l'"Estat de dret", l'Estat del seu dret, del dret que ell imposava. I parlava de "25 anys de pau", en complir-se els 25 anys de la seva dictadura cruel. I ara es vol, per exemple, homologar la judicatura espanyola a l'alemanya perquè a tots dos Estats hi ha un "Tribunal Constitucional": un i altre tribunal comparteixen, no hi ha dubte, el mateix nom, però hi ha diferències fonamentals en l'elecció dels seus membres, en les seves atribucions i en la seva independència. El delictes de "sedició", pel que han estat condemnats polítics, líders i activistes crítics, és un anacronisme espanyol inexistent en els sistemes judicials europeus.

Vet aquí el motiu pel qual s'hauria d'acabar amb una transició mal feta i inacabada, perquè ja és hora de cloure-la quaranta-cinc anys després de la mort del dictador. El procés català no pretén, doncs, simplement reformar l'Estat o fer-ne una còpia. Pretén canviar-lo des de l'arrel, d'aquí que busqui la independència d'una

República, perquè senzillament vol un altre Estat. A pesar de no haver-ho aconseguit fins ara, l'esforç que s'ha fet per arribar fins aquí ha estat enorme. Fa uns anys, molta gent va pensar que aquesta era una tasca només dels catalanistes, o dels burgesos, o de la coalició entre uns i altres. És clar que el procés ha exigut una gran força política, social, moral, pedagògica, és a dir, una gran força de concurrència i acord polítics, però també ha demanat un gran canvi mental de la ciutadania. Milers i milers de ciutadans que fins fa pocs anys vivien apartats del procés o que fins i tot n'eren contraris, s'han confabulat per dur-lo a terme.

La negligència i la niciesa de molts dirigents espanyols que veien en el procés un tímid moviment de catalans pactistes que no anirien gaire lluny i que al final es rendirien, ha obert les portes a un tsunami democràtic de gran envergadura, que abasta, de forma transversal, joves i grans, nadius i acabats d'arribar, persones que parlen llengües molt diferents. Fa vint anys l'eslògan oficial era "Som 6 milions". L'actual és "Som 7,5 milions". Això significa que, en només vint anys, Catalunya ha incrementat una quarta part més la seva població, gràcies a persones arribades de tot arreu, particularment de l'Est, d'Àfrica i d'Amèrica Llatina. El mateix fet d'haver pogut fer aquest canvi demogràfic amb menys dificultats de les que es podien esperar i amb molts menys recursos dels que serien exigibles a l'Estat i dels que serien reals si Catalunya disposés d'un Estat propi, aquest mateix fet és un argument d'una importància extraordinària no només en favor de la ruptura democràtica, sinó que també parla a favor de la capacitat del país per dur-la a terme.

Si fins ara ha estat clamorós el silenci de la majoria d'intel·lectuals, acadèmics i artistes espanyols en relació als fets esdevinguts a Catalunya i al procés desfermat contra els seus líders, s'ha de reconèixer que també ha estat clamorós el silenci de la Unió Europea. Se n'esperava molt més, molt especialment a partir del referèndum del primer d'octubre, però probablement aquí rau un dels errors bàsics d'aquell moviment. Va ser un error d'ingenuïtat per part catalana. Que el dia del referèndum la policia i la guàrdia civil espanyoles reaccionessin tan brutalment com ho van fer contra ciutadans catalans que anaven a votar, és veritat que va espantar de manera esfereïdora els líders europeus, ja que aquelles imatges foren recollides i mostrades en les televisions i mitjans de tot el món. Algun dels líders europeus va expressar la seva sorpresa i contrarietat. De fet, sembla que va ser precisament alguna intermediació europea, preocupada i espantada, la que va ajudar a frenar, a partir del migdia d'aquell diumenge, la brutalitat incontrolada de la policia. Un comportament propi de la dictadura anterior (42 anys anterior en aquell moment!)

era de totes totes horrible i inacceptable, però mediàticament va durar poques hores. El discurs del rei al cap de dos dies, el 3 d'octubre, tampoc no va inquietar Europa com ho hauria fet, segur, a Bèlgica, Holanda o Suècia, on un rei que digués el que va dir Felip VI ja no hauria estat rei l'endemà. Per això mateix és impossible que aquelles coses es diguin en aquests països. És veritat que l'existència de la monarquia espanyola, que té la doble màcula d'haver estat designada per Franco i de ser com és, no incomoda els europeus que, al cap i a la fi, no volen problemes al sud d'Europa i creuen que un Estat fort –encara que sigui problemàticament fort– resoldrà les ànsies independentistes especialment de catalans i bascos que, aquestes sí que els incomoden molt.

Resta encara una pregunta que m'he plantejat repetidament durant els cinc anys que he tingut l'honor de representar els interessos catalans al Parlament Europeu: per què la Unió Europea no va sortir en defensa dels valors democràtics que defensa l'article 2 de la seva Carta de Drets Fonamentals?

A la Unió Europea, particularment en el seu Parlament, de manera constant s'hi posen de manifest sospites i acusacions contra Hongria, Polònia, Romania o Eslovàquia, per posar els quatre exemples més cridaners. Em sembla que sé per què encara pocs eurodiputats i pocs dirigents polítics manifesten dubtes sobre Espanya, tot i que alguns els tinguin en privat. Les raons són diverses: en primer lloc, Espanya és considerada del grup dels grans. Demogràficament és –després del Brexit– el quart Estat europeu en població, després d'Alemanya, França i Itàlia. També se la considera gran –tot i que a molts ens pugui semblar nostàlgia antiquada– pel seu innegable passat imperial. Passa, en segon lloc, perquè Espanya és –tot i que costa de creure– una gran desconeguda a Europa. De fet, tot el sud d'Europa és molt desconegut en el centre i en el nord d'Europa, com ho és també Amèrica Llatina o Àfrica, a pesar dels dominis colonials europeus, afortunadament periclitats. D'aquestes ignoràncies provenen els tòpics, les suspicàcies, però també les omissions, que poden portar a mirar cap a un altre costat o a concentrar injustament la mirada en una única i molt reduïda qüestió.

No obstant això, el cas d'Espanya té, certament, una singularitat: els Estats del nord van pensar que mort el gos, morta la ràbia, i que, després de la mort de Franco tot aniria bé i que les estructures corroïdes de l'Estat es transformarien quasi per decret. I la ignorància europea segueix en peu. No saben, o no volen saber –quan se'ls diu, queden estupefactes– que a Espanya hi ha una “Fundación Francisco Franco” –inimaginable una cosa equiparable a Berlín o a Roma–, que hi ha un “Valle de los Caídos” en versió feixista, o que els alts tribunals espanyols han estat

denunciats en moltes ocasions pel Consell d'Europa, entre altres. Sovint, els europeus no miren i, si no miren, no veuen. I si no veuen, no han de dir, ni de fer res. Em sembla que la ignorància europea sobre Espanya –real o fingida- queda magníficament de manifest en una expressió alemanya molt antiga: quan els catalans volem dir que no entenem alguna cosa o algun comportament, diem “Això em sona a xinès”; els alemanys diuen “Això em sona a espanyol” (*Das kommt mir Spanisch vor*).

Així, doncs, Espanya ha de ser protegida per raons demogràfiques, històriques i econòmiques (passives) i per ignorància de la seva realitat, amb la qual cosa també es protegeix el turisme a Espanya que, per als nòrdics, és una delícia i una benedicció. Sembla que encara no ha arribat el moment de la crítica frontal, franca, a Espanya. No crec pas que pugui tardar molt si les coses avancen com fins ara.

I aquesta actitud davant de la confrontació entre Catalunya i Espanya s'acaba d'entendre del tot si es té en compte quina és la realitat bàsica, fonamental, de la Unió, que hem d'expressar amb tota claredat: la Unió Europea senzillament no existeix, malgrat els seus 27 membres actuals després del Brexit –confio que aviat tindrà dos o tres membres més- i els seus quasi 450 milions de població. No sé si algú està pensant a fer passos efectius per a una refundació de la Unió, però actualment és un Club d'Estats que mantenen les seves competències essencials: fiscals, laborals, de relacions exteriors (amb una veu autoritzada només per a cada ocasió), culturals, d'ordre públic, seguint un Banc Central Europeu que no té el control democràtic del Parlament. La moneda, l'euro, tampoc no és compartida per tots els seus membres. A més, què significa una moneda comuna si no hi ha una política fiscal comuna, quan els països membres poden fer-se competència entre si i oferir diferents avantatges fiscals a les grans empreses?

Però el “procés” no ha pas quedat liquidat, perquè no ho pot quedar la voluntat de la ciutadania, perquè ve de lluny i es fonamenta en la història i la convicció col·lectiva. Entre altres coses, cal tenir present que el procés no ha estat només una expressió clara de voluntat democràtica, sinó que també va ser un moment d'empoderament col·lectiu. L'educació de la ciutadania no s'aconsegueix amb teories o afirmacions més o menys ideològiques i patriòtiques, sinó amb experiències i vivències convincents. Aquí ens podria ajudar la magnífica distinció de Max Weber entre “autoritat” i “poder”. L'autoritat és la que es posseeix per capacitat i dignitat en la conducta. L'autoritat és reconeguda pels altres, sense pressió de cap mena, com passa amb l'autoritat que els alumnes reconeixen al professor digne, o els fills respecte dels pares responsables i amorosos. El poder és

una cosa diferent: qui posseeix el poder necessita defensar-lo, sovint amb mecanismes coercitius, legals, penals o, si cal, amb la força directa. El poble, a Catalunya, s'ha adonat que la democràcia li atorga autoritat moral i fins i tot legal, molt superior al poder coercitiu que puguin tenir els seus adversaris. Certament, els valors democràtics i populars són superiors als mecanismes de poder que salvaguarden interessos i objectius diferents.

En aquest sentit, el procés ha estat, evidentment, un procés polític summament educatiu a gran escala. I la ciutadania ha entès la força pràctica, concreta, de l'exercici i de la resistència democràtiques, exercides des del pacifisme i la dignitat civil. El procés no s'ha acabat. Està en marxa. Un procés polític depèn de molts factors, però sempre tindrà garanties d'èxit si està en mans d'una ciutadania conscienciada i disposada a exercir pacíficament la seva responsabilitat cívica.

Begur (Baix Empordà), 14 d'abril de 2020
(89è aniversari de la proclamació de la II República)